

Józef Szumlański, Wyprawa egipska roku 1798, do druku przygotowała i wstępem poprzedziła Ewa Ziółek, Lublin 2016, ss. 57; ilustracje

W dotychczasowej obszernej literaturze historycznej poświęconej epoce napoleońskiej i cesarzowi Napoleonowi Bonaparte poruszano niejednokrotnie zagadnienie udziału Polaków w kolejnych kampaniach napoleońskich. Wyprawa do Egiptu — jedna z najbardziej egzotycznych ekspedycji cesarza — kojarzona jest zwykle z osobą jego adiutanta, Józefa Sułkowskiego, który zginął w czasie antyfrancuskiego powstania w Kairze. Jak się jednak okazuje, udział w wydarzeniach w Egipcie wzięło co najmniej kilku innych oficerów i żołnierzy polskich, w tym Józef Zajączek, Józef Łazowski, Józef Grabiński, Antoni Hauman. Wśród nich znalazł się autor omawianego pamiętnika — Józef Jerzy Szumlański. Ta niezwykle barwna postać swoich czasów — niemal zupełnie zapomniana przez ostatnie dziesięciolecia — została obecnie przypomniana przez lubelską badaczkę specjalizującą się w dziejach XIX stulecia, która przygotowała do druku jego pamiętnik z wyprawy egipskiej. Pierwsza część pamiętnika, niezachowana w postaci rękopisu do czasów obecnych, znana jest z „Lwowianina”, na łamach którego ukazała się drukiem w 1842 r.¹ Część druga, napisana najprawdopodobniej nieco później, przechowywana jest w papierach pułkownika Józefa Szumlańskiego w Bibliotece PAU i PAN w Krakowie². Obecna edycja stanowi pierwsze pełne wydanie, scalające obie części wspomnień.

Józef Jerzy Szumlański (1766–1839) był potomkiem starego rodu bojarów ruskich, którego przedstawiciele zamieszkiwali na Ukrainie, Litwie, w Poznańskim i innych rejonach dawnej Rzeczypospolitej. Z Szumlańskich wywodzili się w poprzednich stuleciach kilku biskupów prawosławnych i unickich, kilku starostów oraz liczni duchowni obu obrządków katolickich. Członkowie rodu byli zatem typowymi przedstawicielami wielonarodowościowej i wielowyznaniowej Rzeczypospolitej, a ich postawy i drogi życiowe odzwierciedlało znane określenie *Gente Rutheni Natione Poloni*.

Józef urodził się w 1766 r. w Wasylkowcach na Tarnopolszczyźnie. Jego młodość przypadła na burzliwe lata walk o zachowanie niepodległości Rzeczypospolitej. Młody Szumlański, absolwent Szkoły Rycerskiej, wziął udział w wojnie polsko-rosyjskiej 1792 r., wszczętej w obronie Konstytucji 3 Maja, a następnie w powstaniu kościuszkowskim. Po upadku państwa polskiego, w 1796 r. wyemigrował do Włoch, gdzie znalazł się w szeregach legionów polskich tworzonych przez Jana Henryka Dąbrowskiego. Po dwóch latach służby przeszedł w randze majora do armii francuskiej, najprawdopodobniej wskutek udziału w pojedynku, który zakończył się śmiercią polskiego oficera. W ten sposób, nieco przypadkowo, znalazł się wśród uczestników przygotowywanej wówczas ekspedycji do Egiptu. Po pięciu miesiącach wyprawy (od wypłynięcia na Malte w maju do

¹ *Pamiętniki pułkownika Szumlańskiego. Wyprawa egipska roku 1798*, „Lwowianin. Przeznaczony krajowym i zagranicznym wiadomościom”, 1842, z. IV.

² Biblioteka PAU/PAN w Krakowie, rkps 1800, Korespondencja i papiery pułkownika Józefa Szumlańskiego, adiutanta księcia Józefa Poniatowskiego z lat 1799–1830.

września 1798 r.) Szumlański z powodu złego stanu zdrowia uzyskał zgodę na powrót do Europy, jednak wracając został pojmany przez Turków i osadzony w twierdzy Yedikule (Siedmiu Wież). Wykupiony z niewoli przez księcia Adama Kazimierza Czartoryskiego powrócił do Galicji i starał się o przyjęcie do armii austriackiej. Napotkawszy na trudności, wyjechał do Petersburga, gdzie wstąpił w szeregi pułku kirasjerów carycy Katarzyny II i wziął udział w kampanii 1805 r., toczony przez Rosjan przeciwko napoleońskiej Francji. Po powrocie do Warszawy i utworzeniu przez cesarza Napoleona Księstwa Warszawskiego ponownie znalazł się w szeregach armii polskiej, u boku księcia Józefa Poniatowskiego. Jako jego adiutant przeszedł z nim cały szlak bojowy aż do bitwy narodów pod Lipskiem w 1813 r., zakończonej śmiercią Poniatowskiego i klęską armii francuskiej. Kolejne dwa lata spędził w Paryżu, do czasu podpisania między walczącymi mocarstwami traktatu pokojowego w Wiedniu. Konwencja z 3 V 1815 r., w której ogłoszono całkowitą amnestię dla uczestników wcześniejszych wydarzeń politycznych i wojskowych, pozwoliła Szumlańskiemu powrócić i osiaść w rodzinnej Galicji w majątku Sarnaki Górne. Pozostał aktywnym działaczem społecznym, angażując się w prace komitetu na rzecz budowy w Warszawie pomnika Józefa Poniatowskiego. Zmarł we Lwowie w 1839 r.

Napisany po powrocie z Egiptu pamiętnik obejmuje okres od zgłoszenia się w Rzymie w szeregi ekspedycji egipskiej i wypłynięcia z Tulonu we Francji w dniu 10 V 1798 r. do uwięzienia przez Turków we wrześniu 1798 r. i pobytu w Stambule przez następnych 14 miesięcy. Rękopis pamiętnika urywa się na informacji o uwolnieniu Szumlańskiego z niewoli tureckiej oraz śmierci w Stambule Antoniego Haumana, współtowarzysza tych wydarzeń.

Treść pamiętnika nie koncentruje się na opisie wydarzeń militarnych, choć Szumlański brał kolejno udział w zajęciu wyspy Malty (10–11 VI 1798 r.), a następnie w bitwach na terenie Egiptu: pod Aleksandrią (2 lipca), Shubra-Khit (13 lipca) i w słynnej bitwie pod Piramidami (21 lipca). Autor dobrze oddał charakter ekspedycji egipskiej, która miała zarówno cele polityczne, jak i wojskowe, ale była też wyprawą o charakterze naukowym i badawczym. Wraz z cesarzem przybyła do Egiptu prawie 40-osobowa grupa naukowców różnych dyscyplin wiedzy. Rezultatem ich prac prowadzonych podczas ekspedycji było monumentalne 12-tomowe dzieło *Description de l’Egypte*, opublikowane w latach 1809–1822, stanowiące kompendium wiedzy o tym kraju. U autora pamiętnika — podobnie jak u francuskich badaczy — daje się zauważyć fascynację bogatą i odległą przeszłością Egiptu oraz pozostawionymi w postaci piramid śladami tej odmiennej od europejskiej cywilizacji. Wiele interesujących spostrzeżeń odnosi się do różnic politycznych, kulturowych i obyczajowych zaobserwowanych przez Szumlańskiego w odniesieniu do miejscowej ludności.

Pamiętnik Szumlańskiego uzupełnia w istotny sposób dotychczasowe opracowania poświęcone wyprawie do Egiptu, przede wszystkim zaś znakomicie napisaną monografię Paula Stratherna³, jak też opublikowane wspomnienia

---

³ P. Strathern, *Napoleon w Egipcie. „Największa sława”*, Poznań 2009. W publikacji zamieszczono bibliografię, głównie autorów angielskich i francuskich, na temat egipskiej wyprawy Napoleona.

i opracowania poświęcone polskiemu udziałowi w kampanii egipskiej⁴. Na podkreślenie zasługuje profesjonalizm strony edytorskiej tej niewielkiej publikacji, starannie dobrane i opracowane przypisy oraz komentarze wyjaśniające do tekstu, uzupełnione o bibliografię, a także interesujący materiał ilustracyjny oraz indeksy, osobowy i geograficzny.

Anna Krochmal
(Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Warszawa)

---

⁴ A. Skalkowski, *Les Polonais en Egypte 1798–1801*, Kraków 1910; *Z Bonapartem w Egipcie [w:] Dał nam przykład Bonaparte. Wspomnienia i relacje żołnierzy polskich 1796–1815*, oprac. A. T. Tyszka, t. 1, Kraków 1984; T. Rogacki, *Ekspedycja egipska 1798–1801*, Zabrze 2008.